

Bohdana Honczarenko

Narodowy Uniwersytet im. T. Szewczenki w Kijowie

Ukraina

EMANCYPACYJNY RUCH KOBIEC Z KOŃCA XIX WIEKU A JEGO LITERACKIE ODBICIE W TWÓRCZOŚCI UKRAIŃSKIEJ ORAZ POLSKIEJ

Jak wiadomo, idea emancypacji kobiet w literaturze ukraińskiej i polskiej występuje – jako problem kultury oraz edukacji – już w latach 40. dziewiętnastego stulecia, ale dopiero w drugiej połowie tegoż wieku podejmuje ona ważkie zagadnienia natury społecznej, a także narodowej. Większość ówczesnych pisarzy, dziennikarzy oraz osób publicznych obu wymienionych tu narodów zostało – o czym należy szczególnie pamiętać – pozbawionych własnej państwowości. Jednak to właśnie wtedy przyczynili się oni znacznie do opisania interesujących nas tutaj problemów oraz ich aktualizacji. Jednocześnie tworzono wówczas i restytuowano ruchy feministyczne w społeczeństwach europejskich. U schyłku XIX wieku formował się bowiem przede wszystkim współczesny typ świadomości kobiet. Szczególnie podkreśliła to Łesia Ukrainka pisząc, że: „[...] sukcesy kobiet w nauce i sztuce, anektowanie przez nie nowych obszarów pracy, kobiecego problemu pracy, jak również zmiany w kwestii rozwodów, okresowe kongresy kobiet [...]” zmusiły Europejczyków nie tyle do mówienia o kobietach, ile o kobiecie w kontekście wszystkich problemów społecznych tamtych czasów. Łesia Ukrainka – oceniając twórczość Olgi Kobyłańskiej – zwróciła ponadto uwagę – w swojej książce zatytułowanej *Малоросійські писателі в Буковині*¹ – na problematykę pojawienia się w naszej literaturze nowego typu tak zwanych „kwestii kobiecych”.

Powyższą tezę Łesi Ukrainki można uznać dzisiaj za konwergentną ze współczesnym dyskursem feministyczno-literackim, który twierdzi – choćby w osobie Salomei Pawlyczko (jednej z jego aktualnych liderek) – że feminizm (kolejny fenomen nie tylko cywilizacji zachodniej, ale i atrybut kulturowy tradycji ukraińskiej) pochodzi bezpośrednio z ostatniej dekady XIX wieku (Pawlyczko, *Feminizm jako możliwe podejście do analizy kultury ukraińskiej*)². Warto w tym miejscu szczególnie podkreślić, że to właśnie Pawlyczko, oceniając literackie znaczenie almanachu „Pierwszy Wieniec”, zauważyła, że Ołena Pczilka, Natalia Kobryńska i inni autorzy owego pisma ustanowili – czerpiąc obficie z doświadczeń swoich poprzedników (między innymi Marki Wowczok i Anny Barwinek) – zupełnie nową tradycję w literaturze ojczyznej. Jej zdaniem, dzięki owym badaczom „[...] zabrzmiał [w latach w 80. XIX wieku – B. H.] inteligentny głos kobiecy, a z nim –

---

¹ Леся Українка, *Зібрання творів: У 12-ти т.* – К.: Наукова думка, 1975; Т.8-84с.

² С. Павличко, *Фемінізм як можливий підхід до аналізу української культури* – К.: Видво Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С. 29-36.

idea feministek”. Trudno nie zgodzić się z wieloma uczestnikami tego dyskursu (na przykład z Pawłyczko, Hundorową, Ahejewą, Zborowską, Szumyło i z innymi), którzy analizując tradycje emancypacyjne piśmiennictwa ukraińskiego z końca XIX i z początku XX wieku i podkreślając ówczesną powszechną konceptualizację zjawiska literatury kobiet, dostrzegają ją wśród najwybitniejszych twórców ukraińskich epoki modernizmu. Rzeczywiście, bez zrozumienia tych trendów literackich z perspektywy feministycznej nie można mówić o kompletności samego procesu literackiego i jego związku z ruchem emancypacyjnym kobiet.

Równie ważną kwestią pozostaje potrzeba powrotu do kanonu społeczno-kulturalnego ze szczególnym uwzględnieniem „reintegracji” twórczości jego przedstawicieli, takich choćby jak: Olga Kobyłańska, Natalia Kobryńska, Lesia Ukrainka i cała plejada „zapomnianych” pisarek. Mam tutaj szczególnie na myśli konieczność nowego zrozumienia sztuk Hrycka Hryhorenki, Dnieprowej Czajki, Ulany Krawczenko, Lubowy Janowskiej, Eugenii Jarosińskiej, Krystyny Alczewskiej i wielu innych. Wymaga to także ponownego przemyślenia twórczości Marki Wowczok (twórczyni narodowej myśli feministycznej), która po raz pierwszy w literaturze ukraińskiej wprowadziła ideę emancypacji kobiet w zmaskulizowanym świecie ówczesnej prasy, wzorowaną na obrazie nowej kobiety – skoncentrowanej, zdecydowanej, a także będącej w stanie pokonać opór okoliczności oraz swojego środowiska.

Kolejną, interesującą nas tutaj cechą są priorytety typologiczne ukraińskich pisarzy feministycznych, w myśl których pragnienie edukacji u kobiet jest traktowane jako podstawowa zasada emancypacji jednostki. Pamiętajmy również, że okoliczności historyczne, w których znalazł się naród ukraiński, odmienne od losów narodu polskiego, przeformułowały podstawowe zadania edukacji oraz procesu doskonalenia się duchowego. Podstawowym priorytetem emancypacji pozostaje tutaj bowiem patriotyzm związany z zadaniem powszechnej edukacji i z propagowaniem świadomości narodowej.

Oczywiście, element ten pozostaje równie ważny i w polskiej literaturze. Choć uznaje się, że ruch narodowowyzwoleńczy w XIX-wiecznej Polsce miał dominujący wpływ na procesy kulturowe w życiu przedstawicieli inteligencji, ze szczególnym uwzględnieniem ich rodzimej literatury. Być może samo rozpatrywanie tej wyraźnej presji politycznej w kontekście formowania się polskiego procesu historycznoliterackiego wydaje się w tym miejscu niepotrzebne lub niepoważne, ale to w jej jednoznacznych reperkusjach należy, jak się zdaje, szukać odpowiedzi na fundamentalne pytania: w jakim kierunku zmierzali polscy pozytywiści i czym w istocie była tworzona przez nich idea polskiego realizmu pozytywistycznego?

Niemniej jednak, porównywanie tendencji feministycznych w tych dwóch sąsiednich literaturach słowiańskich wydaje się w pełni uzasadnione i logiczne, ponieważ piśmiennictwo ukraińskie (szczególnie na terenie Austro-Węgier), mimo że rozwijało się w nierównych warunkach społecznych w porównaniu z twórczością polską, to jednak jego typologiczna charakterystyka pozostaje podobna. Istotne są

tutaj bowiem szczególnie wpływy feminizmu w społeczeństwie ukraińskim zamieszkującym Galicję oraz Bukowinę. W drugiej połowie XIX wieku był on po prostu dość dobrze wypracowany i skonstruowany, a także bardziej „demokratyczny” i tolerancyjny dla mniejszości kulturowych właśnie w monarchii austro-węgierskiej. Natomiast po krótkiej „odwilży” w carskiej Rosji datowanej na początek 1860 roku i po przymusowej z niej emigracji Mychajła Drahomanowa – uznawanego również przez Pawlyczko częściowo za feministę³ – nie można było w jej granicach i w strefach politycznego wpływu mówić o jakiegokolwiek świadomej swoich praw opinii publicznej oraz o promowaniu idei emancypacji, gdyż uwagę społeczeństwa ukraińskiego skupiały przede wszystkim kobiety rodzime, a nie ich reprezentantki kobiecości w wymiarze ogólnym. Z kolei w Królestwie Polskim i na byłych terenach pierwszej Rzeczypospolitej, które weszły w skład Imperium Rosyjskiego, wszystkie te procesy emancypacyjne w obrębie całej polskiej literatury i kultury przyniosły znacznie więcej korzyści wszystkim jej przedstawicielom.

Nawiązując do funkcji typologii kobiet w ideach emancypacyjnych współczesnej literatury ukraińskiej, winniśmy także wspomnieć po raz wtóry pierwszą znaczącą ukraińską feministkę Marko Wowczok – pisarkę, która jeszcze w 1870 roku wyraziła w czasopiśmie zatytułowanym „Переводы лучших зарубежных писателей” swoją przemożną wolę publikacji dla wykształconych kobiet. Właściwie to ona zredagowała słynny artykuł Johna Stuarta Milla *Zniewolenie kobiet*, który uznano za manifest feminizmu we współczesnej Europie. Oczywiście jest, że bohaterki jej prac są dalekie od wizerunków kobiet autorstwa Natalii Kobryńskiej – centralnej postaci w ukraińskim ruchu feministycznym z końca XIX wieku. To właśnie Marko Wowczok pozostaje jednak pionierem „kwestii kobiecej” w ukraińskiej literaturze. Buduje ona swoisty most literacki warunkujący pojawienie się w utworach prozatorskich postaci nowych bohaterek. Założycielki ruchu feministycznego tamtych czasów to, za wyjątkiem Natalii Kobryńskiej, Olena Pczilka, Łesia Ukrainka, Olga Kobylańska, a także cała plejada literatek reprezentowanych w antologii *Перший вінок* i ich zwolennicy.

Ponadto, szczególne miejsce w rozwoju i w propagowaniu idei emancypacji w literaturze ukraińskiej oraz w ruchu społecznym tamtych czasów należy do Iwana Franki, Mychajła Pawłyka, Iwana Neczuja-Lewyckiego, Panasa Myrnego i innych członków tak zwanego „pisma męskiego”. Ich zasługa sprowadza się między innymi do konsolidacji następných epok literackich, jak również usystematyzowania wspólnego kanonu literatury, ram stylów oraz trendów. Za szczególne osiągnięcie wspomnianych badaczy uważa się przede wszystkim fakt opisu przez nich rodzimych sylwetek literackich kobiet. Zwrócili oni oprócz tego uwagę w swoich w dziełach na siłę woli owych pisarek w walce o własne „ja”. Myśliciele ci poszli wręcz dalej w tych kwestiach niż ich kilka feministycznych poprzedniczek, dzięki czemu zaprezentowali we własnych tekstach między innymi: wolicjonalne zdolno-

---

³ С. Павличко. *Теорія літератури*. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002.

ści kobiet, ich stosunek do majestatu absolutnej wolności człowieka oraz potrzebę pełniejszego opisu zakresu optymalnego wykorzystania kobiecej energii.

Jak poważne dla nich było to wyzwanie społeczne, świadczy dobitnie fakt aresztowania Pawłyka i wyrok sześciu miesięcy pozbawienia go wolności w 1876 roku w związku z jego publikacją w czasopiśmie „Громадський друг” opowieści *Рубенишукова Тетяна*, za której napisanie ówczesna władza zarzuciła mu urąganie wszystkim obowiązującym wówczas normom moralnym. Natomiast Iwan Franko wyodrębnił w liście do Olgi Roszkewycz z 20 września 1878 roku kilka elementów harmonijnego życia w małżeństwie z punktu widzenia współczesnej myśli społecznej: „prawdziwą miłość”, potrzebę „wysokiego, ludzkiego i uczciwego celu, dla którego para walczyłaby przez całe swoje życie” oraz „wolność wspólnych działań”⁴. Niech naszej uwadze nie umknie też spostrzeżenie, że Franko – tworząc w dziele zatytułowanym *Украдене щастя* literacki obraz Anny (kobiety całkowicie wolnej w swojej miłości, za sprawą której ponosi najwyższą ofiarę) – wynosi ludzką miłość ponad wszelkie obowiązki rodzinne. I to właśnie – według Knysz – nosi znamiona prawdziwej wolności. Ten pomysł przekształcił Pawłyk w *Rebenszczukowej Tatianie*. Zaprezentował on w niej bowiem ideę wolnej miłości.

Idea absolutnej wolności kobiet znalazła swoje najczystsze odbicie w twórczości Łesi Ukrainki, a w szczególności w jej literackich obrazach Kasandry (*Касандра*), Miriam (*Одержима*), Donny Anny (*Камінний господар*), Mawki (*Лісова пісня*), Oksany (*Бояриня*) i innych. Warto w tym miejscu również wspomnieć o bohaterkach opowieści Neczuja-Lewyckiego (*Над Чорним морем, Бурлачка*) oraz o postaci kobiecej autorstwa Panasa Myrnogo (*Повія, Лихий попутав*). Obrazy tych kobiet – ukazanych tak w sferze intelektualnej, jak i w warstwie zmysłowej – obdarzone zostały nacechowanym spokojem wewnętrznym oraz własnym losem. Cechuje je ponadto wolność w wyznawanych przez nie ideach (niezależnych od jakiegokolwiek niekorzystnej ingerencji w przebieg indywidualnego życia), a także wysoki poziom aktywności społecznej (objawiającej się u nich w walce z kultuństwem, z oportunizmem oraz z uwłaczającą ludzkiej godności bezwładnością).

W czasopiśmie „Ruch” (1888, nr 6) Franko zamieścił zaś recenzję literacką wydanej wówczas powieści zatytułowanej *Do światła!* Wincentego Rapackiego. Najbardziej interesowała go problematyka pracy w kontekście historycznej analizy procesów emancypacji społecznej kobiet, szczególnie narodowości polskiej oraz żydowskiej. Takie potraktowanie tematu przez Frankę podyktowane zostało rzecz jasna współczesną mu perspektywą. To przede wszystkim zdecydowany demokrat i pozytywista – osoba wierząca w ogólny postęp, w potrzebę pogłębiania ludzkiej tolerancji i wrażliwości, w rządy prawa i w powszechną oświatę. Franko uznał ponadto „prostotę i uczciwość” za oznaki nowego stylu oraz za przejaw zdolności dokładnego ustalania nowych form obrazów artystycznych. Irytowała go natomiast słabość argumentacji sfery psychologicznej bohaterów Rapackiego. Staral

⁴ I. Франко, *Зібрання творів*: У 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1976-1989; Т. 48, 115-116.

się on również zwrócić uwagę odbiorcy dzieła na główne zasady realizmu. Jego kryteria spełnia więc – według Franki – produkt naturalny, organiczny, przedstawiający każdą sytuację wyłącznie w duchu artystycznym. Z kolei utrzymany w konwencji realistycznej portret artystyczny, pejzaż, szkic, „frazza” i towarzyszące im szczególnie estetyczne muszą – wedle badacza – odpowiadać logice prawdy, a także prezentować się bez zbędnej bufonady, dekoracyjności oraz napuszenia.

Staje się zatem zrozumiałe, dlaczego Franko pozytywnie ustosunkował się do dzieła *Lena* autorstwa Mariana Jasieczka, w sposób szczególnie sięgającego do problemów moralnych i konfliktów psychologicznych lokalnej rodziny szlacheckiej. Ich podłoże ma tutaj bowiem naturę psychologiczną, etyczną i społeczną, doskonale ukazując zarazem realia ówczesnego życia tej warstwy społeczeństwa polskiego.

Widać też w owej pracy problematykę walki zawartą przecież w późniejszym dramacie Franki zatytułowanym *Вкрадене щастя* (1894). Centralnym punktem dzieła pozostaje bowiem obraz kobiety załamanej psychicznie na skutek nieszczęśliwej miłości oraz pustki rodzinnej. Można więc w pewnym sensie przyjąć, że ówczesne trendy literatury polskiej wpłynęły na umocnienie akcentów psychologicznych i na specyfikę kreacji artystycznej w poezji i prozie ukraińskiej, reprezentowanej choćby przez twórczość autora *Вкрадене щастя*.

Kwestia kobieca wydaje się zbyt drażliwa także dlatego, że ówczesny ruch emancypacyjny – mając zarówno wielu zwolenników, jak i przeciwników – odznaczał się zarazem dużym odsetkiem oponentek w kręgach samych kobiet, które – jak słusznie ujął to Knysz – przyzwyczyły się do roli „zabawek” w rękach własnych mężów.

Jesteśmy więc w stanie scharakteryzować obrazy kobiet w ich twórczej retrospekcji. To właśnie Franko kreuje w *Для домашнього вогнища* literacki konterfekt kobiet-przedsiębiorczyń. Dość indykatorywna pozostaje również opowieść Kobryńskiej zatytułowana *Задля кусника хліба*, w której rozbrzmiewa potrzeba idei pracy kobiet jako sposobu zdobywania przez nie swoistej niezależności. Odnajdziemy tu również ich nawoływania do twórczego konfliktu nieopartego na pierwiastku siły oraz do skupienia większej uwagi na problemach natury osobistej. Listę artystek (pisarek, malarek, twórczyń) prezentuje praca Olgi Kobyłańskiej, w treści której przedstawiono interesujące nas zagadnienia w następujący sposób: „[...] aby kobietom było wolno... samym w życiu dbać o siebie... nie liczyć na małżeństwo, które stało się prostym schronieniem przed głodem i chłodem!”⁵

Problem edukacji kobiet ukazał w swoich pismach między innymi także Iwan Neczuj-Lewycki. Mam tu szczególnie na myśli jego dzieło *Хмару*. Niech naszej uwadze nie umknie fakt, że również Anatolij Swydneycki zaprezentował szkodliwe skutki edukacji na obczyźnie, opartej na niedemokratycznych zasadach, indoktrynującej kobiety II połowy XIX wieku. Pawlyk wyraził zaś zaniepokojenie faktem, że kobiety galicyjskie są zbyt prymitywne, nie tylko w oczach opinii publicznej,

⁵ О. Кобилянська, *Твори*. У 5-ти т. – К.: Держ. вид-во художн. літератури, 1962; Т.1-48.

ale także w prezentowanej przez siebie wizji świata: „Ślub, zabawa i pogoda”, to je ciekawi⁶. Franko opisuje w związku z tym własny ideał kobiety – kochającej, gorącej, serdecznej i jednocześnie „myślącej, rozgarniętej, uczciwej i pewnej siebie”. Ideę harmonijnej edukacji kobiet, realizowanej poprzez twórczość artystyczną, propagowała – w swojej działalności dydaktycznej – Rusowa, która pokładała w edukacji wielkie nadzieje dotyczące przekształcania kobiety z „rodzicielki swych dzieci” w ich umiejętnego nauczyciela, ze sługi swego męża w żonę pełnoprawną, z niewolnika w ekonomicznie niezależną osobę, wreszcie – w energiczne orędownika praw swojego kraju.

Oczywiście, wszystkie osiągnięcia literackie tego czasu powinny być obecnie postrzegane w kontekście współczesnego dyskursu o wpływie idei emancypacji na rozwój rodzimego procesu literackiego drugiej połowy XIX wieku. Należy również pamiętać o wypowiedziach badaczy okresu radzieckiego, które były dość powierzchowne i ideologicznie uprzedzone. Choć, jak się zdaje, bardzo ważne pozostaje tutaj samo retrospektywne badanie tego tematu w ukraińskiej krytyce literackiej.

Wracając do tematu emancypacji kobiet w literaturze polskiej drugiej połowy XIX wieku, warto powtórzyć, że charakteryzują ją te wszystkie cechy typologiczne literackich obrazów i sposoby rozwoju ruchów feministycznych, które są typowe dla współczesnej literatury ukraińskiej i europejskiej. Jak w większości krajów europejskich, tak i tutaj wzrasta ranga kwestii edukacji kobiet. W dyskusji biorą udział osoby, które są bezpośrednio związane z edukacją, publicystyką oraz filozofią. Ich sprawozdania przynoszą pytania następującej natury: w jaki sposób i jak długo należy uczyć kobiety i dziewczęta? W latach 40. XIX wieku konstituuje się pierwsza grupa polskich emancypantek, tak zwanych „entuzjastek”, zaś Skimborowski wydaje „Przegląd Naukowy”, prowadzony przez utalentowaną pedagogożkę – Narcyzę Żmichowską. Jednak największą rangą społeczną odznacza się powszechna debata na temat edukacji kobiet datowana na drugą połowę XIX wieku, a zwłaszcza dyskurs, jaki się wtedy na ten temat toczył w okresie po powstaniu styczniowym 1863 roku na terenach ówczesnego Imperium Rosyjskiego. Perspektywa ta nabiera tutaj nowego kontekstu i wymiaru.

W dziewiętnastowiecznej literaturze polskiej najważniejsze wydają się obrazy kobiet w twórczości Elizy Orzeszkowej. To właśnie ona opisuje edukację kobiet oraz ich sytuację w ówczesnym społeczeństwie. Szczególny rodzaj obrazów kobiet tworzy także Henryk Sienkiewicz. Jego literackie bohaterki – przede wszystkim w powieściach społeczno-psychologicznych zatytułowanych *Bez dogmatu* i *Rodzina Polanieckich* – podnoszą, według oceny Michajła Hruszewskiego, status społeczny kobiet na niebotyczne wyżyny.

Bardzo ważne poglądy na temat emancypacji kobiet wypowiada też Aleksander Świętochowski – wybitny polski dziennikarz, pisarz, dramaturg, pozytywista oraz ideolog. Wyrażone one zostały zwłaszcza w cyklu jego artykułów zatytułowanych *Wychowanie kobiet wobec dzisiejszych dążeń*. Na szczególną uwagę za-

---

⁶ Михайла Переписка Драгоманова з Михайлом Павличком. — Чернівці 1911, Т. 4.

ślugują także teksty *O średnim wykształceniu kobiet* i *O wyższym wykształceniu kobiet* autorstwa Narcyzy Żmichowskiej. W trzech przytoczonych tu dziełach artystki podnoszą kwestię niesprawiedliwości i dyskryminacji kobiet. Bogdan Mazan twierdzi wręcz, że Świętochowski opowiadał się za zapewnieniem kobietom możliwości pracy i zdobycia przez nie niezależności finansowej. Był on też orędownikiem odpowiedniego wychowania i edukacji kobiet (podstawowej, domowej, średniej i wyższej), a także stworzenia podstaw prawnych do zawierania przez nie ślubów i rozwodów. Głosił on również postulaty równouprawnienia kobiet w perspektywie społecznej, moralnej i historycznej. W dramatach Aleksandra Świętochowskiego można też odnaleźć kobiety-indywidualistki, takie jak choćby Regina (*Regina*), która była samowystarczalną, wolną kobietą, potrafiącą osobiście zadbać o pomyślność swojego związku partnerskiego. U Świętochowskiego znaleźć można także kobiety, które polegają jedynie na własnej urodzie. Modelowym tego przykładem pozostaje Emilia z *Pięknej*.

Teodor Tomasz Jeż pisze natomiast w opowieści *Emancypowana* – opublikowanej w 1873 roku – o wpływie złej edukacji na charakter dorastającej panny. Utwór ten – rozpoczynając się od przedstawienia domu rodzinnego głównej bohaterki, Julii Sławskiej – zwraca jednocześnie uwagę czytelnika na problem uzależnienia osób od otoczenia społecznego. Śledzimy tutaj przede wszystkim, jak nieszczęśliwe małżeństwo Julii, wymuszone przez nią na jej rodzicach oraz życie salonowe bohaterki, wpisuje się w karykaturalny obraz postrzegania zjawiska emancypacji. Jeż prezentuje bowiem krytyczny konterfekt literacki bohaterki (jej dziwne ubrania, cygara, towarzystwo mężczyzn i hazard). Mówi nam jednocześnie, że również zagranicą tak zwana emancypacja pojawiła się w efekcie braku konstruktywnych zajęć dla kobiet, co – logicznie – wynikało z ich niewłaściwej edukacji.

Wśród wielu dzieł Jeża, podnoszących kwestię kobiet w nowoczesnym społeczeństwie, zasługuje na szczególną uwagę opowieść *Handelek*, opublikowana na stronach warszawskiego wydania „Głosu”. Pisarz opowiedział w niej przede wszystkim o procederze handlu kobietami.

Wracając jednakże do artykułu-manifestu polskich pozytywistów, *My i Wy* Świechowskiego, należy pamiętać, że tak zwany pozytywizm warszawski, który współtworzyli Bolesław Prus, Piotr Chmielowski, Julian Ochorowicz i inni, nie był jednolity, zwłaszcza w kwestiach idei emancypacji. Bolesław Prus był na przykład wrogo nastawiony do tych pomysłów, co ostatecznie udowodnił swoją powieścią *Emancypantki*. Jak już wcześniej podkreślono, polskiemu realizmowi pozytywistycznemu jako dominującej tendencji ówczesnego procesu literackiego – w przeciwieństwie do polskiej literatury romantycznej – obce były idee walki narodowyzwoleniczej. W Imperium Rosyjskim powstało wręcz zjawisko antynarodowej apostazji. A rozumiano ją jako świadomą odmowę odwoływania się do tożsamości niepodległościowej i do tradycji Kościoła katolickiego. Patronująca tym wysiłkom idea zjednoczenia narodów słowiańskich wokół Rosji stanowiła jawną opozycję do ekspansji niemieckiej. Trzeba jednak dodać, że na ziemiach polskich było to zjawisko rzadkie i jednoznacznie potępione.

Powyższe wydarzenia w polskiej kulturze, literaturze i publicystyce powinno się podkreślać wyraźniej, gdy mowa o tradycji emancypacji i ruchu feministycznego. Dotyczy to zresztą obu wspomnianych tu literatur z końca XIX wieku, dzięki którym można się na przykład dowiedzieć nie tylko o poziomie badań nad kwestią wolności kobiet, lecz ustalić również dominujące tradycje literackie tamtych lat. Warto więc wyodrębnić ich cechy wspólne i różnice, biorąc pod uwagę kontekst pozytywistyczny, który był wtedy nieodłączną ich częścią, a także uwzględnić ewentualną zgodność polsko-ukraińskiej genezy tradycji myśli feministycznej, wpisującej się w ogólnoswiatowy trend literacki epoki.

Bibliografia

- Mazan B., *Wczesne dramaty Aleksandra Świątochowskiego. „Niewinni”, „Ojciec Makary”, „Piękna”*. Zarys monograficzny, Łódź 1991, s. 81.
- Świątochowski A., *Przegląd piśmiennictwa polskiego. „Dziewczyna, powieść M. Dzikowskiego, „Przegląd Tygodniowy”* 1870, nr 49, s. 396.
- Zacharska J., *O kobiecie w literaturze przełomu XIX i XX wieku*. – Białystok 2000, s. 196
- Возняк М. *Як дійшло до першого жіночого альманаха*. – Львів, 1937. – 88с.
- Грабовський П., *Вибрані твори*. У 2-х т. – К.: Дніпро, 1985. – Т.2: *Статті, нариси. Оповідання*. Листи. – 343с.; Т.1-40-41.
- Зайцев П., *Перші українські поетеси XIX віку*. – К., 1918. – 8с.; 7.
- Кобилянська О., *Твори*. У 5-ти т. – К.: Держ. вид-во худож. літератури, 1962.; Т.1-48.
- Кобринська Н., *Вибрані твори*. – К.: Дніпро, 1980. – 446с.; 51
- Книш І., *Іван Франко і рівноправність жінки: У 100-річчя з дня народин*. – Вінніпег: Новий шлях, 1956. – 154с.; 93.
- Леся Українка, *Зібрання творів*: У 12-ти т. – К.: Наукова думка, 1975.; Т.8-84.
- Луговий О., *Визначне жіноцтво України*. – Торонто: Український робітник, 1942. – 251с.
- Міщенко О., *Жінка в українській літературі 20-30 років XX століття*. – К.: РОВО “Укрвзполіграф”, 1994. – 122с.
- Нечуй-Левицький І., *Українство на літературних позовах з Московщиною: Культурологічні трактати*. – Львів: Каменяр, 1998. – 255с.; 176.
- Русова С., *Наші визначні жінки*. – Вінніпег: Союз українців Канади, 1945. – 107с; 11.
- Сметанская М.И., *Проблема социальной эмансипации женщины в украинской прозе XIX – XX века*: Дис... канд. филол. наук: 10.01.03/ КПИ им. А.М.Горького. – К., 1987. – 194с.
- Франко І., *Зібрання творів*: У 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1976-1989; Т.48-115-116.

ЕМАНСИПАЦІЙНИЙ РУХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРАХ

Анотація: У даній статті йдеться про особливості висвітлення емансипаційних процесів другої половини XIX століття української та польської літературах.

Ключеві слова: *емансипаційний рух, емансипація, фемінізм, позитивізм, літературний канон, гендер, тенеца, жіноча література*

THE NINETEENTH-CENTURY WOMEN EMANCIPATION MOVEMENT AND ITS REPRESENTATION IN UKRAINIAN AND POLISH LITERATURES

The author focuses on the problem of women's emancipation, significantly present in both Ukrainian and Polish literatures, in the second half of the nineteenth-century. The article synthesizes and sums up the process of gaining self-awareness by female writers of the epoch, which later on was followed by their political and social demands. The author also shows the male point of view on the emancipation issues, and he demonstrates how the discussion concerning the problem developed in Ukraine, the Kingdom of Poland, Austria-Hungary, and in some parts of the Russian Empire.

Key words: women's emancipation movement, feminism, women's issue, gender studies, female literature, positivism